

menselijke stijl schreef hij een vlot leesbaar boek over deze vergeten geschiedenis. Vele mooie citaten larderen het betoog. Het is in die zin maar wat jammer dat een voetnotenapparaat ontbreekt.

Martin Schoups, Universiteit Gent

Onno Boonstra en Paul van Lunteren (red.), *De Markt van Arnhem. 800 jaar wonen, werken, besturen en bezoeken* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2017). 215 p. ISBN 9789087046729.

DOI: 10.18352/tseg.1139

Deze bundel, die in 2017 als deel drie in de reeks Arnhemse Geschiedenissen bij uitgeverij Verloren verscheen, heeft volgens de redacteuren als doel om de handelsactiviteiten, de instituties en de institutionele processen die zich gedurende de afgelopen eeuwen op en rondom het hart van de Gelderse hoofdstad hebben afgespeeld in kaart te brengen. Het is uitdrukkelijk ook de bedoeling geweest om vooral zicht te krijgen op de mensen die bij al deze processen betrokken waren. Voorwaar geen sinecure, maar de redacteuren en auteurs zijn er toch in geslaagd om binnen een relatief beperkt bestek een bijzonder rijkgeschakeerd beeld te schetsen van de economische en politieke handel en wandel rondom de Markt in Arnhem in de voorbije acht eeuwen. We zouden dan ook kunnen spreken van een historische c.q. sociaalgeografische 'biografie' van deze markante locatie in Arnhem. Daarbij is gestreefd naar een integrale geschiedenis, waarin de kennis uit zeer verspreide literatuur en bronnen is samengebracht, en waarbij men heeft geprobeerd los te komen van de tot nu toe vooral architectuurhistorisch en stedenbouwkundig geïntereerde literatuur.

Daarmee vormt deze bundel zonder meer een vlot leesbaar en bovendien rijk geïllustreerde aanvulling op de bestaande stadshistorische literatuur die betrekking heeft op Arnhem, alhoewel helaas geen poging is gedaan om aansluiting te vinden op bestaande literatuur en debatten rondom de ontwikkeling en het gebruik van de stedelijke ruimte in de Nederlanden. Dat is jammer, aangezien sommige hoofdstukken daarmee een enigszins anekdotisch karakter houden die vooral voor de geïnteresseerden in de lokale geschiedenis een verrijking kunnen bieden. Dit is de redacteuren echter niet aan te rekenen, aangezien de reeks waarin deze publicatie verscheen, juist gericht is op dit lezerspubliek.

In zes hoofdstukken wordt de lezer meegenomen langs verschillende aspecten van het dagelijks leven op en om de Markt. In het eerste hoofdstuk besteedt Menno Potjer uitgebreid aandacht aan vooral de premoderne bewoningsgeschiede-

nis van de woonhuizen rondom de Markt. Op basis van verschillende bronnen, waaronder stadsrekeningen, schepensignaten, verpondingskohieren en notariële archieven, weet de auteur bijzonder gedetailleerd de bewoners van de verschillende panden te traceren. Wel is het jammer dat de verschillende paragrafen af en toe opsommingen zijn van gegevens en daarmee vooral beschrijvend van aard zijn, zonder dat wordt getracht om te komen tot een duiding van deze gegevens in een breder perspectief, bijvoorbeeld de geografische spreiding en concentratie van sociale groepen in de stedelijke ruimte. Zo heeft de auteur weliswaar de gegevens uit de studie van Cees Verkerk naar de sociaal-politieke elites van laat-middeleeuws Arnhem benut, maar er wordt helaas geen link gelegd naar de gegevens die over die welstandsverdeling over de verschillende stadswijken in de late vijftiende eeuw bekend zijn.

Op vindingrijke wijze schetst Onno Boonstra vervolgens in de tweede bijdrage in deze bundel een haast caleidoscopisch beeld van de Markt als locatie voor economische activiteiten. Met ogenschijnlijk speels gemak verbindt de auteur ontwikkelingen uit verschillende tijdvakken met elkaar. Dit levert een levendig verhaal op, die de lezer echter wel dwingt om de aandacht erbij te houden vanwege de vele sprongen in de tijd. Zo gaat hij in op de marktorganisatie, de verschillende handelsproducten en zijn er interessante excursies naar het gebruik van huifkarren als transportmiddel en de voedselvoorziening tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Bijzonder lezenswaardig is de bijdrage van Maarten Gubbels aan deze bundel, getiteld 'Bestuur en bestuurders aan de Markt, ca. 1300-1543'. De datering in de titel verbergt overigens dat de auteur ook een mooi en vooral leesbaar overzicht biedt van het Arnhemse stadswordingproces voorafgaand aan de stadsrechtverlening in 1233. Het behandelt zeer overzichtelijk de machtspolitiek van de Gelderse graven om hun machtsgebied ten koste van de bezittingen van de abdij Prüm in het nederzettingsgebied, gelegen rondom de Sint Jansbeek, uit te breiden en de inwoners van de Prümse domeingoeederen onder hun gezag te brengen. Tevens laat Gubbels zien dat de Markt in middeleeuws Arnhem hét brandpunt van zowel lokale als landsheerlijke macht in de stad was. De situering van het raadhuis én het stadspaleis van de hertogen, dat in de vijftiende en zestiende eeuw zou uitgroeien tot het landsheerlijke hof en later – onder Karel van Gelre en de Habsburgse stadhouders – het bestuurscentrum van het hertogdom c.q. gewest Gelre, maakte de Markt het epicentrum van de politieke structuren.

Dat de Markt óók het centrum voor zowel stedelijke als landsheerlijke rechtspleging was, wordt door Stef Ketelaar uit de doeken gedaan. Niet alleen de daarvoor benutte gebouwen, namelijk het raadhuis, het Prinsenhof, het Hof van Nassau en het in de negentiende eeuw gebouwde en gedurende de Slag om Arnhem verwoeste Paleis van Justitie worden behandeld. Ook de Markt als locatie voor het

voltrekken van eenmaal opgelegde (lijf)straffen en de plaats waar demonstraties en oproeren plaatsvonden, wordt door Ketelaar beschreven. Dat politieke agitatie plaatsvond in het politieke centrum van de stad is natuurlijk niet uniek, maar het laat wel zien dat de Markt in Arnhem een levendige ontmoetingsplek van mensen van allerlei pluimage was.

Dit komt ook tot uitdrukking in de twee daaropvolgende hoofdstukken van (wederom) Onno Boonstra en Paul van Lunteren. De eerste beschrijft wederom in een vlot lezend verhaal de verschillende herbergen en logementen waar de bezoeker kon verpozen. Daarbij gaat Boonstra ook in op de inrichting en de faciliteiten die de gast geboden werden. De mate van luxe en faciliteiten in de hotels komt aan bod, zoals het hotel Pays-Bas aan de Markt, dat als eerste hotel in Nederland de kamers had ingericht volgens de richtlijnen van de ANWB en bovendien als één van de eerste hotels een garage bood voor de opkomende automobielen waarmee de welgestelden zich naar Arnhem lieten rijden. Tegenover deze passanten plaatst Boonstra de buitenlandse kooplieden en soldaten, die door de eeuwen heen Arnhem bezochten. Deze paragrafen lijken enigszins losgezongen te zijn van de voorgaande, maar het geeft wederom een goed beeld van het gemêleerde karakter van de mensen die de Markt in Arnhem aandeden.

In diens bijdrage over de ontvangst van hoogwaardigheidsbekleders aan Arnhem maakt Paul van Lunteren een onderscheid tussen vorsten en functionarissen. Het laat goed zien dat de Markt voor verschillende machthebbers ook een podium, een decor was voor het etaleren van hun macht en het herbevestigen van de machtsrelaties tussen de stad, haar bevolking en de bredere regionale en later nationale politieke verbanden waar Arnhem onderdeel van uitmaakte. Juist dit aspect is echter – wederom door het beschrijvende karakter – ietwat op de achtergrond gekomen en wordt eigenlijk alleen in het slot (p. 161) summier aangestipt. Ook de laatste bijdrage van Onno Boonstra over volksvermaak en oproer op de Markt geeft de Markt in de eerste plaats weer als hét plein waarop grootchalige evenementen in de stad hebben plaatsgevonden. Dat deze bijdrage zich concentreert op de negentiende en twintigste eeuw is – gezien de expertise van de auteur – niet vreemd en levert een mooi beeld van vermaak, maar laat buiten beschouwing dat ook al in de late middeleeuwen de Markt het podium was voor grote volksoptochten en festiviteiten, zoals onder andere Gerard Nijsten al uitvoerig heeft beschreven.

Al met al moet geconcludeerd worden dat dit boek allereerst doet wat het de lezer heeft beloofd: een samenvoeging van verhalen over mensen en gebeurtenissen in één werk over 800 jaar wonen, werken, besturen en bezoeken op de Markt van Arnhem. Of het ook echt één samenhangend verhaal is geworden valt wel te betwijfelen. Dit laat onverlet dat het de redactie is gelukt om een mooi beeld te schetsen van de vele aspecten van de samenleving – politiek, sociaal,

economisch en cultureel – die op één plaats binnen de stedelijke ruimte samen-
komen en vanuit dit ruimtelijke perspectief integraal bestudeerd kunnen worden.
Marktplaatsen als caleidoscoop op de dynamiek in de stedelijke samenleving door
de eeuwen heen: dit verdient, weliswaar met een iets steviger theoretisch funda-
ment, zeker navolging!

Rudolf Bosch, Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe

Femke Knoop, *Hirsch & Cie in Amsterdam (1882-1976). Haute Couture op het Leid-
seplein* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2018). 344 p. ISBN 9789087047283.

DOI: 10.18352/tseg.1134

Het in 1912 geopende Hirschgebouw aan het Leidseplein in Amsterdam imponeert
nog steeds door zijn omvang. Tegenwoordig heeft Apple een grote vestiging in het
gebouw en komt er een heel ander publiek dan in de hoogtijdagen van het mo-
dehuis Hirsch & Cie. Femke Knoop heeft over dat modehuis een luxueus uitge-
voerd, maar toch niet duur boek geschreven. Directeuren en klanten, soms ook
personeel, lieten zich regelmatig fotograferen bij fotoatelier Merkelbach, dat op
de bovenste etage van het gebouw was gevestigd. De schrijfster maakt royaal ge-
bruik van deze inmiddels openbare foto's. Familiekiekjes zijn zeldzamer in haar
boek, hoewel ze zeker bestaan, zoals blijkt uit het anekdotische *Het verleden ruist
voorbij* van Ivo Weijel (2018) over zijn familie. Het boek begint met de familiege-
schiedenis van de oprichters, het personeel en de gebouwen waarin het bedrijf
was gevestigd. Daarna volgen twee lezenswaardige hoofdstukken over kleding en
reclame. Ook de klanten krijgen een apart hoofdstuk. Het boek eindigt met een
korte conclusie en een uitgebreide verantwoording.

De Franse Sylvain Kahn, geboren in een dorpje in de Elzas, en de Duitse Sally
Berg, geboren in het provinciestedje Warburg, ontmoetten elkaar bij de Brusselse
hoofdvestiging van Hirsch & Cie. Samen richtten ze in 1884 in Amsterdam een
vestiging van het modehuis op. Daarna volgde een opmerkelijke kettingmigratie
van neven en nichten van beide oprichters, die onder meer leidde tot de oprich-
ting van dat andere welbekende modehuis Maison de Bonneterie, in Amsterdam
en Den Haag, en vestigingen van verscheidene Kahns in Den Haag en Utrecht.
Sylvain Kahn trouwt met een zuster van Sally Berg. Zijn twee zonen René en Ar-
nold werden ook directeur, en een neef van Sally Berg, Robert Berg, werd me-
dedirecteur. Bij de oprichting verhuisden enkele ervaren Belgische personeelsle-
den van de Brusselse vestiging mee naar Amsterdam. Hoewel de oprichters joods
zijn, hebben lang niet alle personeelsleden een joodse achtergrond. Vlak voor de